

<http://per-olof.dk>

Per-Olof Johansson:

Kender du en spånkurv?

ASK Tidsskrift for Dansk Folkekultur 1 / 1984

Med ASK 1 fik jeg i 1984 første gang offentliggjort noget om spånkurvens historie. Da jeg i 1964 var flyttet til Jylland, gav jeg mig til at nedskrive en huskeseddel om min barndom - men den handlede mest om livet med spånkurvene og menneskene i den forbindelse. I begyndelsen af 70'erne, da min far ophørte med sin virksomhed, begyndte jeg at samle spånkurve, og i 1978 holdt jeg det første foredrag om emnet - det første foredrag i den nydannede lokalhistoriske forening i Allerød. I 1995 satte jeg en artikel på engelsk om emnet på nettet, og den fik jeg kort tid efter trykt i et engelsk tidsskrift for kurvemagere.

I 2009 fik jeg udsendt bogen 'En tid med spånkurve' og dermed begyndte et nyt kapitel. Jeg havde i 2002 bidraget med kurve til en udstilling i Pileforeningens regi på Moesgård, og denne kontakt intensivredes efter bogens udgivelse. Denne artikel havde jeg holdt igen med ikke at sætte på nettet til efter bogens fremkomst. Dens karenstid må nu være ovre!

Lillerød 12. Maj 2014.

Kender du en spånkurv?

Per-Olof Johansson

Irma-pigen – evigung fra ca. 1914. Med spånkurv på armen på vej hjem fra Irma.

Irma-pigen der gjorde en forretningskæde berømt, står med en kurv på armen, åbenbart for første gang i 1907. En bestemt slags kurv, nemlig en spånkurv. I dag er sådan en kurv en sjældenhed. Dengang var den det simpleste og mest gængse at bære noget i – som en nutidig plasticpose.

På finsk og blandt kurvemagerne hed en spånkurv en kass – og det hedder en bæreposse faktisk i Sverige i dag.

At flette en kurv af et eller andet bøjeligt materiale hører nok til blandt menneskets allerførste kulturudtryk – det er en spændende historie for sig. At finde oprindelsen til flettemetoder, deres vandringer, deres tilpasninger til forskellige materialer. Ting kan jo også være så tilpas enkle, at forklaringen ikke skal findes i en vandring men i, at ideerne opstår igen og igen.

Om spånkurven mener man at vide, at den kom til Sverige, nærmere bestemt Dalarne, fra Finland omkring 1820. Hvad man helt bestemt ved er, at fra det tidspunkt spredtes sådanne kurve over hele Sverige af omvandrende Dal-karar (karle). Disse kurve kunne se ud som kurven på Albert Edelfelts maleri: Gumman med pärtkorg. Som man ser, er bunden først flettet, de lodrette si-

despåner bøjet op og de vandrette sidespåner flettet herind i. Spånen er lavet ved spaltning af fyretre langs åren. Flere træsorter er anvendelige, og metoden garanteret ældgammel. Nordamerikanske indianere anvendte den, når de fremstillede spanterne i deres bark-kanoeer.

Er spånen tilstrækkelig tynd, kan man flette det, man forstår ved en spånkurv. Man nøjes da ikke med at rejse bundens spåner op som en ny trend – men laver siden ved at flette bundens yderste trendspån med næste trendspån til et hjørne, således at spånerne i kurvens bund går diagonalt. Denne model har dalkarlene sikkert også haft med sig.

Produktionen var en hjemmeindustri, en binæring ved siden af landbruget. Hvert eneste hjem har formentlig haft en eller flere af sådanne for at kunne opretholde livet og udnytte årstidsskiftet.

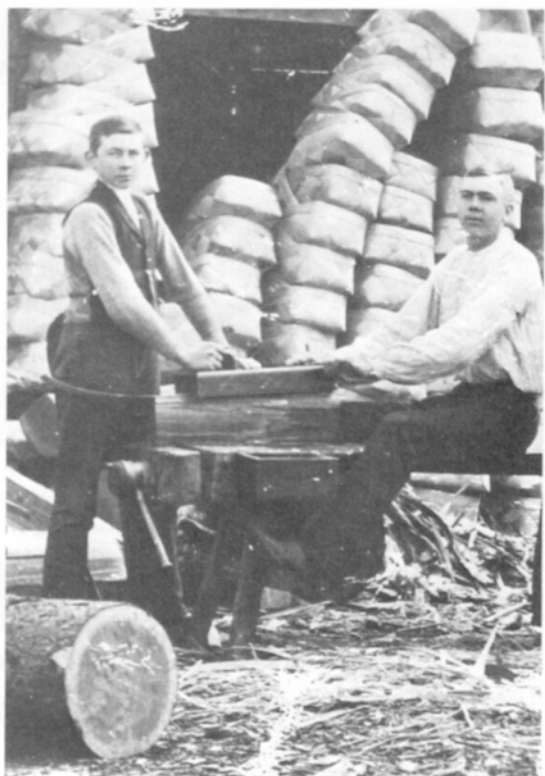
Albert Edelfeldt: Gumman med pärtkorg. Olie. 1882. Tilh. Athenæum, Helsingfors.

I visse egne fik særlig et enkelt håndværk domnans, hvilket ikke er det samme som, at det var det eneste, eller det var det eneste sted, det fandtes. I det nordøstlige hjørne af Skåne, på grænsen til mod øst Blekinge mod nord Småland, lå i midten af forrige århundrede udstrakte skovområder, der praktisk taget var urskov. Her fandtes fyrretræer, der var ideelle til fremstilling af spånere: Knastfrie, lige, langsomt voksende. Det var iøvrigt en fattig egn med mange smålodder, der vanskeligt kunne give en familie det daglige brød. Ikke desto mindre blev udvandringen til Amerika herfra langt mindre end fra andre egne af Sverige – af en bestemt grund.

Skønt vigtig for egnen kendes begyndelsen til den spånkurveproduktion, som herfra leverede kurve til hele Nordeuropa i 100 år, kun brudstykkervis.

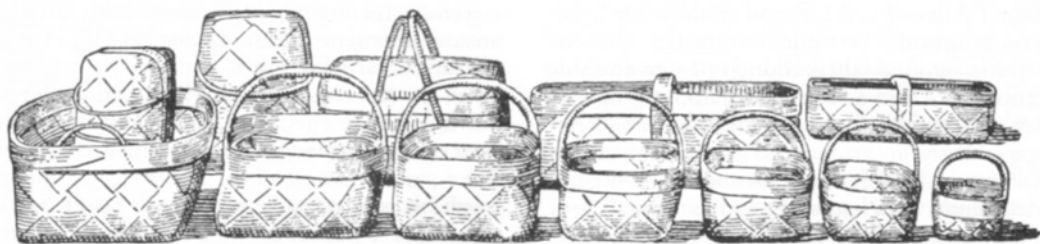
En mand ved navn Jöns Jönsson fra Tommeboda i Örkened sogn, dømtes i 1840 for at have stjålet og åbenbart ødelagt et gevær fra den lokale soldat. Straffen afsonedes i fængslet i Malmö, hvor han af en dalkarl skulle have lært at lave en eller anden type kurv. Han fortsatte med at lave disse kurve ved hjemkomsten og gik omkring og solgte dem. En præstesøn i et nabosogn, Glimåkra, havde en spånkurv med sig fra Dalarne, som han anbefalede Jöns Jönsson at efterligne – hvilket han gjorde med held. Med noget lækkeri lokkedes hans søn til at røbe fabrikationshemmelighederne – og snart spredtes de til hele sognet. Den virkelige revolution har sikkert været, da nogen fandt på at fremstille spånen med en høvl i stedet for den oldgamle flækning langs åren. Myten har intet navn at hæfte på opfinderen.

Samtidig med at fremstillingen blev hjemmeindustri, oparbejdedes regulære fabrikker. Nogle gik selv rundt og solgte deres krube, andre overlod salget til andre, som endte som grossister. Indtil 1890 kunne kurvemagerne rejse ind i Danmark med kurvene og oversvømmede åbenbart landet med kurve. Sælgerne blev mødt med venlighed af køberne: »Hele værelset er fyldt af

To svenske kurvemagere i Lillerød 1902. Tv. Hjalmar Brolin. Personen th. ikke identificeret.

skånske kurve, men mad skal de have«. Man havde kurve overalt på bondegårdene, på væggen, i stuerne, i køkkenet og i spisekammeret. De lokale konkurrenter var knapt så glade – der var en stor produktion af pilekurve, som følte sig trængt, hvilket i 1890 fik indenrigsministeriet til at udsende et cirkulære, der forbød omvandrende indvandrere at sælge spånkurve. Deres opholdsbøger måtte ikke fornyes, og de ville være at udvise af riget. Forbuddet ramte imidlertid ikke en-gros salg, og flere svenskere slog sig ned i København som

Lillerød Spånkurvefabriks »logo«: spånkurve i alle størrelser, med og uden bank, med og uden læg, med bank for enderne og tværs over.

Lillerød Spånkurvefabrik ca. 1950. Th. vandhullet med stammer, staklade med huggeplads, værksted, og i baggrunden til venstre den røde tørre-lade »röda-bygget«.

grossister i spånkurve. Spånkurvene købtes som halvfabrikata i Örkened, dvs. uden hank, og så kunne en indvandret kurvemager også få arbejde – med at sætte hank på. En enkelt slog sig i 1891 ned i Kvistgård og begyndte at fremstille kurvene på stedet. Han hed Carl Johansson og kom fra det Tommeboda, hvor eventyret begyndte. Hans bror, Per Johansson, var med sin familie draget til Nordtyskland for at lave kurve. I Pommern fandtes i halvfemserne adskillige kurvefabrikker, enten svenskejede eller med svensk arbejdskraft. I Wolgast lavede Per Johansson kurve til en tysk grossist Ernst Krüger. Omkring århundredskiftet forenedes han med broderen i Kvistgård, skønt han stadig holdt forbindelsen ved lige med Krüger, f.eks. skaffede kurvemagere til ham. Fra 1902 finder man de forenede familier Johansson i Allerød ved Lillerød station. De holdt ikke ret længe ud at bo under samme tag – den ene etablerede sig med fabrikationen på den ene side af jernbanen – den anden med hankning og salg på den anden side. Der var grossister både i Århus og Odense at strides med – men vigtigst var Nils Persson fra Flyboda i København med et handelstalant, som han siden lod gå i arv til sønnen. Det eneste sted i Danmark, hvor en varig produktion af spånkurve etableredes, var imidlertid i Lillerød. Den ophørte først i 1970.

Richard Willerslev lader i »Den glemte indvandring« indvandringen fra Sverige slutte 1914. Dette gælder ikke for den ganske lille niche, der hedder kurvemagere.

Der var blandt kurvemagerne begge typer indvandrere som Willerslev omtaler. Sæsonarbejderne og de som slog sig ned fast. Der er også en mellemgruppe, folk som slog sig ned nogle år for så at rejse hjem igen. Det vigtigste har ikke været at lave kurve – men at have et arbejde. For en del blev kurvefabrikken en sluse til det danske samfund. Lige på en studs kan jeg komme i tanke om ti familier – måske er der flere.

Tager man begge virksomheder under ét, har det samlede årlige antal beskæftigede indtil 1950 været 10-14 personer. Fra 1920 har halvdelen heraf været fastboende, den anden halvdel varierende. Igennem halvtredserne faldt antallet af ansatte, gennemsnitligt var der vel 5-6, i tredserne var der arbejde for 4.

Livet på kurvefabrikken, eller værkstedet som det kaldtes, prægedes af, at de ansatte både fik kost og logi på stedet, dette varede ved til begyndelsen af trediverne. Derfor var der også piger i huset. Nogle startede som pige i huset og lærte siden at lave kurve. Lønnen har ikke været stor – overarbejde har været velkomment. Fritiden har formet sig som for andre unge på den tid – man

gik til dans, på de lokale kroer eller man arrangerede dans på værkstedet eller ude på grønsværen, hvis en af kurvemagerne kunne spille. Det kunne i hvert fald Pontus. En erindring om samværsformerne udgør de håndskrevne visebøger – hvori man som i en poesibog skrev viser, sange, slagere af til hinanden og skrev navn og dag under.

Omkring 1950 har det samlede salg af spånkruve i Danmark nok ligget tæt på den halve million om året. I Lillerød fremstilledes op til 1950 vel op til 5-700 kurve om dagen. Dette krævede en rationel arbejdsgang, især som arbejds-lønninger og træpriserne steg. Så vidt muligt købtes træet i Sverige. Et vandhul kunne derfor rumme hele årets produktion af kurve. Træet opbevarede i vand for at kunne være friskt når det skulle bruges. Det vil være for vidtløftigt på dette sted at komme ind på fremstillingens detaljer, blot skal det siges, at der gik adskillige processer forud for

den opfletning som ved synet af en kurv umiddelbart fremstår som fremstillingsprocessen. Træet skulle udvælges med omhu, afmåles, savnes, flækkes, afbarkes, høvles, tilskæres, spånerne optælles. Efter opfletningen og påsætning af de indre og ydre bånd som kaldtes »jourer«, skulle kurven tørres og påsættes hank – så bundtes og helst afsted, helst en banevogn fuld.

Der var 14 forskellige standard størrelser, »numre«, den største 55 cm lang, 35 cm bred og 17 cm dyb, den mindste 16 cm lang, 12 cm bred og 7 cm dyb. I halvtredsernes slutning kom afvigende former til – runde med spanskrorshank. Dog spånkurvens storhedstid var forbi. Det var som købmandskurv og bærkurv og æblekurv osv. den var en nødvendighedsartikel. Tænk på det, når du støder på en gammel, brun kurv med knækket hank og hul i hjørnet. Og er den hel – så pas på den.

Jacob A. Riis: En Dansk i Amerika

Ved H. F. Feilberg. (Fra Dansk Tidsskrift 1898)

Vor landsmand, Jacob A. Riis, der, knyttet til et af de store blade i New York, med opofrelse og kærlighed har studeret de fattiges liv og tit bragt hjælp, har bl.a. skrevet en gribende bog, støttet på selvsyn og egne erfaringer, »How the other Half lives«. Nye træk fra dette liv, de fattiges, fortabtes, har han i forfjor, november 1896, givet i The Atlantic Monthly, i en opsats Out of the Book og Humanity. En enkelt skildring derfra skal jeg meddele dette tidsskrifts læsere:

Et stykke strandingsgods fra gadernes malstrøm var en halvvoksen dreng. En dag, der havde været lang og trælsom, da jeg træt og ilde til mode sad og ønskede mine papirer og hele den øvrige verden pokker i vold, faldt han ned fra skyerne og ind på mit kontor. Jeg havde ingen hørt banke på døren, og da jeg så op, stod der en dreng, en stor, stærkbygget fyr, med svære kolæders støvler på benene, med sløve, ærlige øjne – øjne, der et øjeblik så ind i mine, som om de ville gøre et spørgsmål, men opgav det og stirrede ligegyldigt, sløvt lige ud i luften. Det slog mig, at jeg havde set det ansigt før, og jeg huskede straks hvor. Manden fra »Samfundet, der antager sig børn«, som havde bragt ham, forklarede, at Frands, således hed han, havde været i »Samfundets« va-

retægt mere end fem måneder. De havde fundet ham drivende omkring i gaderne, og da de godt vidste, hvor slig omdreven endte, havde de taget sig af ham og sendt ham til et af deres »Hjem«, hvor han var bleven sat til småt, husligt arbejde og havde trasket omkring på sin sløve måde. Der var det, jeg havde mødt ham. De havde bestemt, at han skulle gå til Florida, om han da ville, men først ønskede de gerne at få noget at vide om ham. Intet havde de kunnet få ud af ham uden den ene ting, at han var fra Danmark. En dag havde han i læsestuen på det store kort peget på det sted, han kom fra, det var alt hvad de vidste. Så sendte de ham til mig, at jeg skulle tale med ham i hans hjemstavnns mål for at prøve, om jeg kunne skaffe oplysninger.

Jeg tiltalte ham på det pæneste dansk, jeg evnede. Et øjeblik så jeg det lyttende, spørgende blik vende tilbage, men det forsvandt straks, og han svarede med enstavelserord, når han i det hele taget svarede, og stirrede ud i luften tålmodigt, ligegyldigt, sløv. Meget af hvad jeg sagde, gik forbi ham, han forstod mig øjensynlig ikke. Lidt efter lidt fik jeg ud af ham, at hans far var arbejdsmand; selv var han kommet til Amerika for at opsøge et søskendebarn, som arbejdede i Pas-

saic, New Jersey, og at han havde fundet ham, – himlen må vide hvorledes – men havde atter tabt ham af syne. Så var han fortsat til New York, hvor en af »Samfundets« betjente havde truffet ham. Han nikkede, da vi sagde til ham, at han skulle sendes langt ud på landet, som om jeg havde nævnt en fremmed, han aldrig havde hørt tale om. Så vidt var vi kommet, da jeg spurgte ham om hans fødeby.

Navnet, han udtalte, traf mig med den magt, som et pludseligt, uventet slag har. Jeg havde som barn leget i den gamle by, til erindringen om den var min egen barndoms minder fast knyttede. I mange år havde jeg ikke hørt det navn, ja ikke siden jeg var dreng hørt det udtale, som han sagde det. Måske var det fordi jeg var så træt, men stuen, skrivebordet, hovedkontoret på den anden side af gaden, dreng, betjent, forretninger, altsammen blev det borte. Jeg så den brune hede, som jeg elskede, de fjerne banker, de sandede vejes slyngende spor, tørvestakkene, spredte får, der græssede på kæmpehøjene. Glemte var de tredive henrundne år, det mægtige havs bølger, som rullede mellem det sted og mig, den store bys talløse mennesker. Jeg var atter hjemme, atter barn. Og der stod drengen med det altsammen i sit sløve åndsfraværende blik. Jeg læste det altsammen så klart som den lyse dag. »Hva er' et no? Ka do ett forsto hwa a sæjer?«

Det slap ud af mig i den brede jyske dialekt, jeg hverken havde hørt eller talt i en halv menneskealder, mine egne ord overraskede mig i den grad, at jeg nær var trillet ned af min stol. Får, tørvestakke, kæmpehøje forsvandt, og i stedet for lyngens sødtduftende blomster stod skrivebordet der med de kedsommelige papirer. Med et suk stirrede jeg efter heden, jeg havde ikke set den i så mange, mange år, ja, hvor længe var det dog siden. – og, men i det samme øjeblik var det der altsammen igen, jeg så det i smilet, der lyste op i Frandses brede ansigt som en solstråle gennem tykke skyer.

»Josses jow.« udbrød han leende, »no ka a da så grow godt.«

Det var det første ærlige danske ord, han havde hørt, siden han var kommet til dette vildsomme land. Det kunne jeg læse i hans ansigt, som nu ikke længere var udtryksløst eller sløvt; det kunne jeg se, da han lyttede til min tale. Det var som om han skulle med egen mund have hver lyd gengivet for ikke at miste en stavelse. Det kunne jeg mærke i hans glade smil, da han fortalte mig om sin rejse, sit hjem, sin hjemlængsel efter den mørke hede, og det altsammen med en åndeløs hast, som om han nu, da lejligheden var der,

frygtede, at det var en drøm, hvorfra han om et øjeblik måtte vågne og så – var det altsammen borte. Så var det, at betjenten trak mig i ærmet. Et par gange havde han hostet, men ingen af os havde hørt det. Med en undskyldende bevægelse rakte han et papir frem, som han holdt i hånden. Frands skulle undertegne det, det var en erklæring om, at han ville gå til Florida. Jeg så på det. Florida? ja vist, Florida. Jeg talte til betjenten, men det var på jysk; jeg prøvede endnu en gang, men det gik ikke bedre. Han stirrede forundret på mig og mente sagtens, at jeg nok heller ikke var ret forvaret; så kom jeg til mig selv, vendte tilbage til kontoret og Amerika, men det kostede mig besvær. Det lykkes ikke en mand i min alder uden videre med ét spring at sætte over tredive år og to oceaner.

Så kom igen det sløve blik tilbage i Frandses øjne, han nikkede ligegyldigt. Jo, han ville gå til Florida. Papirerne blev udfærdigede og han gik bort efter at have givet mig et hjerteligt håndtryk som sikkerhed for, at han ville blive til noget godt i det nye land, når han først blev vant til det; men noget tog han med sig, som det smertede mig at skilles fra.

Lang tid er gået, siden Frands kom til Florida, ...Malstrømmen suger andre ofre i dybet, – langt, langt borte ligger min danske lyngheide under den mørke oktober himmel, skjult bag hav og saltene vove.

